

Pukovnik GAGOVIĆ GAVRILO
Predsednik Vojnog suda u Nišu

VOJNI SUDOVI U NOVOJ JUGOSLAVIJI

Posle kapitulacije bivše jugoslovenske vojske, aprila 1941. godine, kao što je poznato, pravni sistem i državni aparat stare Jugoslavije potpuno se kompromitovao pred narodom, jer se stavio u službu okupatora. S obzirom na ovo i na činjenicu da je cilj NO borbeni je bio samo oslobođenje zemlje od okupatora već i njen revolucionarni preobražaj, onda je od samog početka bilo jasno da se izvršenju ovih zadataka nije moglo pristupiti osloncem na pravni poredak stare Jugoslavije i da je bilo nužno da se odmah pristupi izgrađivanju novog pravnog poretka. Negacija starog pravnog sistema ostvarivala se od prvih dana NO borbe i u oblasti vojnog pravosuđa i vojno-krivičnog prava.

Novo vojno pravosuđe se stvara i razvija kao sastavni deo oružane sile narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije i ono je, kako po zadacima koje je izvršavalo u toku rata tako i po načinu njihovog izvršavanja, nosilo u sebi sva bitna obeležja tog revolucionarnog razvoja. Ono se, s obzirom da su u toku rata postojali i na istim principima funkcionisali i sudovi narodnooslobodilačkih odbora, istovremeno razvijalo i kao sastavni deo celokupnog pravosudnog sistema nove Jugoslavije. U prvom periodu narodnooslobodilačke borbe vojni sudovi izrastaju autohtono u pojedinim područjima odnosno jedinicama i odredima. Njihove organizacione forme su mnogobrojne i različite, naročito u toku 1941. godine. Tako su u Sloveniji, na osnovu tzv. „Partizanskog zakona”, sredinom jula 1941. godine, u odredima formirani „partizanski sudovi”, koji su bili nadležni da sude samo partizanima. Negde u isto vreme u partizanskim odredima u Crnoj Gori formirani su „prijeki sudovi”. U jedinicama koje su deystvovala na teritoriji Bosne stvarani su sudovi pod različitim nazivima („prijeki sud”, „vojno-revolucionarni sud”, „vojno-narodni sud”). Tokom septembra 1941. godine i kasnije, stvarani su vojni sudovi i na teritoriji Hrvatske, i to pri većim jedinicama. Naziv „preki sud” kratko se zadržao, a ostali su u primeni nazivi „vojni sud”, „partizanski sud” ili „narodni sud”. U tom periodu, vojni sudovi su bili jedini pravosudni organi novonastale vlasti. Oni su bili jednostepeni i njihova delatnost se zasnivala na direktivama Glavnog štaba i na naređenjima, uputstvima ili objašnjenjima komandi vojnih jedinica ili organa vlasti. Iako su bili samonikli i međusobno nepovezani u organizacijskom smislu, ipak su prvi vojni sudovi imali istu usmerenost koja je proizilazila iz opštih ciljeva i zadataka narodnooslobodilačke borbe. Ovi sudovi su donosili odluke u većima koja su najčešće bila sastavljena od vojnih starešina

i boraca, a ponekad i od predstavnika civilnog stanovništva. U nekim jedinicama, kada se radilo o najtežim delima, sudili su kolektivi jedinica u celini.

Na poznatom vojno-političkom savetovanju u Stolicama, 26. septembra 1941. godine, donete su značajne odluke za dalji razvoj oružane borbe. Odlučeno je, između ostalog, da se pristupi formiranju čvršće vojne organizacije, da se formiraju čete, bataljoni i partizanski odredi sa komandama, da se u pokrajinama formiraju glavni štabovi i da se Glavni štab NOPOJ preimenuje u Vrhovni štab NOPOJ. Ubrzo su se stvorili uslovi i narasle potrebe za formiranje krupnih jedinica oružanih snaga, koje neće biti vezane za određenu teritoriju. Tako je, 22. decembra 1941. godine formirana i Prva proleterska brigada. U toku 1942. i 1943. godine postignuti su krupni politički i vojni uspesi. U tom periodu, pored ostalog, partizanski odredi prerastaju u regularnu vojsku i stvaraju se nove formacije — brigade, divizije i korpusi, tako da je krajem 1943. godine NOV Jugoslavije izrasla u oružanu silu od 300.000 boraca organizovanih u 8 korpusa i 26 divizija, čemu su naročito doprinele pobeđe postignute slomom IV i V neprijateljske ofanzive. Kao posebno značajan događaj u ovom periodu je i održavanje II zasedanja AVNOJ-a u Jajcu. Treba istaći da u ovom periodu dolazi i do stvaranja teritorijalne pozadinske vlasti (komandi područja).

Kao što je već rečeno, sve krupnije izmene u načinu organizacije vojnih jedinica uslovile su obavezno i izmene u načinu formiranja, organizaciji i strukturi vojnih sudova. U tom periodu pada donošenje novih propisa kojima se regulišu organizacija i rad vojnih sudova. Takav prvi propis je **Naredba Vrhovnog štaba NOV i DVJ od januara 1942. godine**. Ona je zapravo prvi zvanični propis o organizaciji sudova oružanih snaga koji se odnosio na sve jedinice. Marta 1942. godine objavljen je **Statut proleterskih brigada**, koji je ustvari označio stvaranje sudova u brigadama, jer je u tački 8. predvideo da se stalni sudovi formiraju pri svakoj brigadi. **Naredbom Vrhovnog komandanta NOV i DVJ od septembra 1942. godine** obrazovane su komande područja na oslobođenoj teritoriji, radi usklađivanja „građanskih i vojnih vlasti“, a u svakoj komandi područja formira se stalni sud. Posle stvaranja komandi područja i njihovih sudova, krajem septembra 1942. godine, stvoren je Privremeni upravni odsek Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji je imao zadatak, pored ostalog, da vodi brigu i kontrolu o radu vojnih sudova, tako da ovaj organ dobija obeležja prvog jedinstvenog centralnog vojnog suda Jugoslavije, Dana 29. decembra 1942. godine objavljena je **Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ o ustrojstvu i nadležnosti vojnih sudova**, čime počinje pvalitetno nova faza u razvoju vojnog sudstva. Ono što su značili poznati „Fočanski propisi“ za pitanje sudske funkcije u odnosu na civile, to je ova naredba značila za vojne sudove. Donošenjem ove naredbe prestali su da važe svi dotadašnji propisi o vojnim sudovima, a njenim odredbama su modificirana dotadašnja rešenja i udarena je čvrsta i jedinstvena osnova vojnog sudstva. Na osnovu ove naredbe organizovani su sudovi u jedinicama NOV i POJ i po njoj se postupalo sve do donošenja Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. godine, osim što su maja 1943. godine oficiri izuzeti iz jurisdikcije postojećih vojnih sudova na osnovu **Uredbe o sudovima časti za oficire NOV i POJ**.

Ha kraju 1943. godine i početkom 1944. godine, do donošenja Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. godine, u oružanim snagama postojali su sledeći sudovi: sudovi pri štabovima brigada, sudovi partizanskih odreda, sudovi komandi područja, sudovi časti pri štabovima divizija, sudovi časti pri štabovima korpusa, sudski odesi pri glavnim štabovima, sud časti pri Vrhovnom štabu i Sudski odsek pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji je naziv dobio preimenovanjem od ranijeg Privremenog upravnog odseka VŠ HOV i POJ, formiranog septembra 1942. godine.

Ono što karakteriše razvoj vojnih sudova u ovom periodu, 1942., 1943. i prve polovine 1944. godine, jeste, pre svega, da oni postaju stalni sudovi, zatim, da se formiraju gotovo kod svih jedinica, da se javljaju i drugostepeni sudovi, da se u okviru suda izdvaja isledna funkcija, čime su udareni temelji prethodnom krivičnom postupku i, najzad, da je stvaranje slobodnih teritoriji uslovalo formiranje vojnih sudova na teritorijalnom principu (sudovi pri komandama područja).

Delikatna nadležnost vojnih sudova u naznačenom periodu postavljena je tako što su svi vojni sudovi bili nadležni da sude i vojnim i civilnim licima koja budu okrivljena za dela špijunaže, izdaje narodne borbe, pljačke, ubistva, ometanja vojnih jedinica u izvršavanju zadataka i dezerterstva. Statusna nadležnost bila je određena tako što su sudovi jedinica i komandi bili nadležni da sude svim vojnim licima iz svog sastava. Kasnije, posle formiranja sudova područja, ovi sudovi (sudovi područja) su bili nadležni i za suđenje civilnim licima koja učine krivično delo na teritoriji komande uesta ili vojnim licima koja učine krivično delo na teritoriji komande mesta ili vojnim licima koja ustvo, partizanska bolnica i sl.). Sudovi časti za oficire sudili su onim oficirima koji su bilo kakvim postupcima ili delima narušavali ugled i čast oficira NOV i POJ. Oni su mogli da izreknu kaznu ukljanjanja sa položaja, lišenje čina ili smrtnu kaznu.

Sastav sudskih veća bio je različit. Obično su bila sastavljena od tri člana, koji su bili određeni prema funkciji, a ne poimenično (npr. politički komesar brigade, zamenik komandanta brigade, komandant bataljona, jedan borac i sl.). Valja zapaziti da su sudovi bili dužni da sa puno odgovornosti ispituju krivicu, što ukazuje da je princip materijalne istine bio zastupljen u radu ovih organa.

Razvoj događaja posle II zasedanja AVNOJ-a nametao je potrebu, a naročito posle konstituisanja centralnih organa vlasti i organa vlasti federalnih jedinica, da se civilno i vojno sudstvo na celoj teritoriji Jugoslavije izgrade u celoviti jedinstveni sistem i to na principima odluka ovog zasedanja. Nova organizacija vojnih sudova bila je, naravno, uslovljena i novom organizacijou vojnih jedinica i njihovim porastom. Otuda je i došlo do donošenja **Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. godine**. Ova uredba predstavlja prekretnicu u razvoju vojnog pravosuđa. Ona ustvari dovršava i zaokružuje ovaj razvoj u jedinstveni sistem. Karakteristično je da Uredba, pored odredbi koje se odnose na organizaciju vojnih sudova, sadrži još procesne i materijalne pravne odredbe. Umesto sudova brigada, odreda, privrednih sudova u odvojenim bataljonima i sudova komandi područja, Uredba ustanovljava vojne sudove korpusa, korpusne vojne oblasti i Viši vojni sud pri Vr-

hovnom štabu. Nadležnost je podeljene tako, što su sudovi korpusa ili sudovi korpusne vojne oblasti u prvom redu nadležni da sude za sva krivična dela koja učine vojna lica (vojnici, podoficiri, oficiri i ratni zarobljenici). Civilnim licima sude za krivična dela ratnog zločina i za sva dela koja učine kao narodni neprijatelji. Viši vojni sud pri Vrhovnom štabu nadležan je za suđenje u prvom stepenu po krivicama viših oficira i generala NOV i POJ, kao i za teža dela koja učine ratni zločinci. U drugom stepenu Viši vojni sud je po službenoj dužnosti razmatrao presude sudova korpusa i korpusnih vojnih oblasti, kojima je izrečena smrtna kazna, kazna roblje i lišenje čina ili zvanja oficira.

Princip zakonske određenosti u ovom propisu je kudikamo veći nego u prethodnim normativnim aktima vojno-pravosudnog i vojno-krivičnog prava. Tako Uredba, u svojim materijalnopравnim odredbama, bliže određuje pojam ratnog zločina, narodnog neprijatelja i vojnog krivičnog dela, a propisuje sledeće kazne i zaštitne mere: strogi ukor, imovinsku kaznu, izgon iz prebivališta, lišenje čina odnosno zvanja, uklanjanje sa položaja, prisilni rad u trajanju od 3 meseca do 2 godine, teški prisilni rad u trajanju od 3 meseca do 2 godine i više i smrtnu kaznu. Očigledno je da je ovakvim propisivanjem kazni i zaštitnih mera stvorena mogućnost da učinioци dela mogu biti kažnjeni i blaže i strožije, što predstavlja vrlo pozitivnu odluku ove uredbe.

Uredba bliže određuje i funkciju istražitelja — islednika, a name, propisuje da se on postavlja pri svakom sudskom veću, da je njegova dužnost da prikuplja dokazni materijal kako za optužbu tako i za odbranu a koji je potreban za glavni pretres. Karakteristično je, međutim, da Uredba propisuje da istražitelj ima i funkciju tužioca, jer posle završene istrage donosi odluku o podizanju optužnice ili sa jednim članom sudskog veća o obustavi krivičnog postupka, sastavlja optužnicu i zastupa je pred sudom, tako da je on imao dvostruku funkciju. Ova druga funkcija vojnog istražitelja kasnije prelazi na vojnog tužioca na osnovu Uputstva za organizaciju i rad javnih tužilaca u vojsci od 12. maja 1945. godine, koje je doneo tužilac DFJ.

Najzad, kao što je rečeno, Uredba sadrži i osnovne odredbe o krivičnom postupku, kako o prethodnom postupku tako i o glavnom pretresu. Neka pitanja su dosta detaljno regulisana, naročito ona koja se odnose na glavni pretres i na donošenje i objavljivanje sudske odluke — presude

Treba istaći i to da Uredba po prvi put ustanovljava instituciju formale odredbe (branioci) i određuju da optuženi mora imati branioca „u slučaju da nije sporsoban da se sam brani”, s tim što vojno lice ne mogu braniti civilna lica.

Prema tome, Uredba je imala ogroman značaj koji se ogleda, pre svega, u tome što je dala takvu organizaciju vojnog sudstva u izuzetno važnom vojno-političkom momentu revolucije koja je vrlo efikasno delovala na planu zaštite naroda i tekovina revolucije. Osim toga, ona je, objedinjavajući ranija iskustva u pogledu organizacije rada vojnih sudova i dopunjujući ista, ne samo zaokružila taj razvoj i utvrdila jedinstveni vojno-pravosudni sistem, već je dala jedan trajan koncept koji je usvojen i u posleratnom periodu.

Organizacija i rad vojnih sudova u posleratnom periodu regulisani su putem više zakona. Najpre je, 25. avgusta 1945. godine, donet **Zakon o uređenju i nadležnosti vojnih sudova**, koji je nešto izmenje i dopunjen 17. 07. 1946. godine. Po ovom Zakonu vojni sudovi su nadležni samo da postupaju u krivičnim stvarima, i to sa suženom nadležnošću, tj. nadležni su da sude samo vojnim licima i ratnim zarobljenicima, a izuzetno i nevojnim licima. Postupak je dvostepen, stim što se Vrhovni sud JNA javlja u određenim situacijama kao prvostepeni i drugostepeni, odnosno kao poslednja instanca u suđenju. Ovaj Zakon je stavio van snage samo one odredbe Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. godine koje su se odnosile na organizaciju vojnih sudova, dok su materijalne i procesne odredbe ostale i dalje na snazi. Kasnije uređenje i nadležnost vojnih sudova su regulisani **Zakonom o vojnim sudovima od 12. 12. 1947. godine**, koji proširuju nadležnost vojnih sudova i za raspravljanje šteta pričinjenih od strane vojnih lica u vršenju službe, zatim, **Zakonom o vojnim sudovima od 26. 11. 1954. godine** i, najzad, **Zakonom o vojnim sudovima od 6. 02. 1965. godine**, koji je i danas na snazi.

Svi ovi zakoni o vojnim sudovima manje-više zadržavaju isti koncept vojnog sudstva, stim što su nešto značajnije promene vršene u pogledu same organizacije vojnih sudova. Ono što karakteriše vojno sudstvo u posleratnom periodu jeste, pre svega, da ono vrši svoju funkciju u jedinstvenom jugoslovenskom sudsom sistemu. Zato, za vojne sudove važe ona ista osnovna načela koja važe i za sudove opšte nadležnosti, kao: načelo javnosti, kao je je isključeno jedino kada se radi o čuvanju vojne tajne ili druge tajne, zaštite morala, u interesu maloletnika ili radi zaštite drugih posebnih interesa društvene zajednice; zatim, načelo reizbornosti odnosno reimenovanja sudija, jer ih saglasno Ustavu postavlja Vrhovni komandant, stim što im mandat traje 4 godine; načelo stalnosti, koje obezbeđuje da vojne sudije ne mogu u toku mandatsnog perioda biti razrešeni dužnosti ukoliko ne postoji neki od razloga za razrešenje predviđen zakonom; načelo nezavisnosti i načelo zakonitosti se očituju u nezavisnom vršenju sudske funkcije i u suđenju na osnovu Ustava i zakona i dr.

Novi Ustav SFRJ od 21. februara 1974. godine, zadržava uglavnom isti koncept vojnog pravosuđa. On određuje da je federacija nadležna da preko saveznih organa „uređuje i organizuje vojne sudove i vojno tužilaštvo”. Ovako opredeljenje Ustava proizilazi otuda što oružane snage, unutrašnji odnosi u njima i njihov red i poredak pretstavljaju takve zajedničke vrednosti svih naroda i narodnosti Jugoslavije da je potrebno njihovu krivično-pravnu zaštitu poveriti organu federacije. Osim toga, Ustav određuje globalno i nadležnost vojnih sudova, koja će inače, biti bliže regulisana novim zakonom o vojnim sudovima, koji treba da bude donešen do kraja 1976. godine. I, najzad, Ustav propisuje da Predsednik Republike kao Vrhovni komandant oružanih snaga SFRJ postavlja i razrešava predsednike, sudije i sudije porotnike vojnih sudova i vojne tužioce.

Iz prikazanog razvoja vojnih sudova može se zaključiti da su oni u svom razvitku prošli put od „komandantskih sudova”, do „specijalizovanih sudova”. Naime u prvo vreme njihovog razvitka, jače je bio iz-

ražen „komandantski“ elemenat u sudovanju, s obzirom da su bila data određena ovlašćenja komandantima u krivičnom postupku. To je i razumljivo, jer je situacija bila takva da je zahtevala brz i efikasan postupak. Kasnije su vojni sudovi sve više i više gubili elemente „komandantskih sudova“, tako da su odmah posle završetka rata, kao što je istaknuto, organizovali na principima koji važe za redovne sudove. Oni su specijalizovani sudovi, jer sude krivična dela vojnih lica, prvenstveno krivična dela protiv oružanih snaga, a odlučuju i o drugim pravnim stvarima koje se odnose na sporove u vezi sa službom u JNA. Postojanje specifičnih krivičnih dela, tj. krivičnih dela protiv oružanih snaga, opravdava i postojanje vojnih sudova kao specijalizovanih sudova, jer se na taj način omogućuje efikasna krivično pravna zaštita unutar armijskog poretka.

No, pri tome treba istaći da nije opravdan prigovor da su vojni sudovi „resorni sudovi“. Tačno je da su oni nadležni za sva krivična dela vojnih lica, da vojne sudije imaju status vojnih lica i da su sudovi organizaciono povezani sa armijskom organizacijom, ali to može samo da stvara privid i asocijacije o tome da je vojno sudstvo resorno sudstvo. Isto onako kao što privredni sudovi nisu sudovi privrede, već specijalizovani sudovi društvene zajednice nadležni za suđenje privrednih sporova, tako su i vojni sudovi organi društvene zajednice nadležni za suđenje određenih krivičnih dela i raspravljanje drugih odnosa unutar Armije.

Kada danas proslavljamo 30. godišnjicu pobeđe nad fašizmom i oslobođenja naše zemlje, treba istaći da su vojni sudovi za ovih 30 godina, i pre toga, u potpunosti ispunili društvenu funkciju koja im je bila namenjena. Oni su u toku rata i neposredno posle rata uspešno sudili i izrekli zasluženu kaznu svim dostupnim ratnim zločincima i narodnim neprijateljima, među kojima i najtežim. U periodu od 1948. do 1952. godine, takođe su uspešno raspravili krivice svih onih koji su unutar Armije delovali sa pozicija Inforbira, a osim toga, u celom posleratnom periodu uspešno su raspravljali krivice i svih onih koji su ugrožavali van Armije ili unutar nje narodnu odbranu, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije, nacionalnu bezbednost i oružane snage. Oni su u čitavom periodu svog postojanja i rada bili i ostali borbeni organi i nikada nisu zaboravili da su oragni državne vlasti u državi u kojoj je na vlasti radnička klasa.

Colonel GAVRILO GAGOVIC
Président du tribunal militaire à Niš

LES TRIBUNAUX MILITAIRES DANS LA NOUVELLE YOUGOSLAVIE

R é s u m é

La nouvelle administration de la justice militaire se crée et se développe en tant que partie intégrante de la force armée de la guerre de libération nationale et de la révolution socialiste. Comme telle elle contenait tous les caractères de ce développement révolutionnaire. L'administration de la justice militaire s'est développée dans la première période de manière autochtone dans les diverses unités et régions. De concert avec les tribunaux des comités de libération nationale l'administration de la justice militaire se développe, en même temps, en tant que partie intégrante de tout le système judiciaire de la nouvelle Yougoslavie. Par l'Ordonnance sur les tribunaux militaires du 24 mai 1944 s'affirme le développement de guerre de la justice militaire dans un système unique. L'importance exceptionnelle de cette Ordonnance peut être aperçue, en premier lieu, dans le fait qu'elle a donné une telle organisation de l'administration de la justice militaire à un moment politico-militaire qui est considérable de conséquence de la révolution qui a agi avec beaucoup d'efficacité sur le plan de la protection du peuple et des acquisitions de la révolution.

Dans la période d'après-guerre l'activité des tribunaux militaires a été réglée par la Loi relative à l'organisation et à la compétence des tribunaux militaires de 1945 modifiée en partie en 1946, par la Loi relative aux tribunaux militaires de 1947 et par les lois sous le même titre adoptées en 1954 et en 1965, celle-ci étant toujours en vigueur.

La nouvelle Constitution de la RSF de la Yougoslavie a conservé en général la conception reconnue jusqu'à présent de l'administration de la justice militaire. Elle spécifie que la Fédération est compétente, par l'intermédiaire des organes fédéraux, „de régler et organiser les tribunaux militaires et le ministère public militaire”. Une telle prise de position résulte du fait que les forces militaires, les rapports dans celles-ci et leur travail et leur ordre représentent de telles valeurs communes de toutes les nations et nationalités de Yougoslavie qu'il est nécessaire de confier leur protection pénale juridique à la Fédération.

Dans la conclusion l'auteur a souligné que les tribunaux militaires, dans leur développement qui a eu lieu jusqu'à présent ont passé par la voie allant des tribunaux „de Commandement” jusqu'aux tribunaux militaires spécialisés qui sont compétents pour le jugement des infractions commises par les militaires et pour la prise des décisions dans les autres affaires juridiques qui se rapportent aux litiges en relation avec le service dans l'Armée populaire yougoslave.

